

Geçmişten Günümüze Alevilik I.Uluslararası Sempozyumu

**Alewism From Past To Present
I. International Symposium**

03-05 Ekim / October 2013

Editör

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI

1. Cilt

Bingöl Üniversitesi Yayınları
2014

ALEVİ/BEKTAŞİ ÖĞRETİSİNDE İNSAN-I KAMIL ANLAYIŞI VE AHLAK GELİŞİMİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU*

ÖZET

Bektaşilik, adını 13. yüzyıl Anadolu'sunun İslâmlaştırılması sürecinde etkin bir şekilde faaliyet gösteren ve Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretilerinin Anadolu'daki uygulayıcısı konumunda olan büyük Türk mutasavvıfı Haydarî Şeyhi Hacı Bektaş-ı Veli'den alan, daha sonra ise 14. ile 15. yüzyıllarda Azerbaycan ve Anadolu'da yaygınlaşan, 16. yüzyılın başlarında Balım Sultan tarafından kurumsallaştırılan, On İki İmam esasına yönelik sufi/tasavvufî tarikatın adıdır. Hacı Bektaş-ı Veli etrafında toplananlar, Hz. Muhammed'i mürşit, Hz. Ali'yi rehber, Hacı Bektaş Veli'yi de Pir olarak kabul ettiler. Anadolu'da Türk örf, adet, gelenek ve görenekleri ile İslam inancını birleştirerek bireylerin sosyal, kişilik, ahlaki ve mesleki gelişimlerini ve olgunlaşmalarını sağlamayı amaçlamıştır. Her yaş ve her sınıftaki bireylere sosyal hayatı düzenleyen dini, ahlaki ve mesleki değerler kazandırılmış ve böylece aralarındaki sosyal bağlar kuvvetlendirilmiş, güzel ahlaklı ve akl-ı selim bireylerden oluşan sağlam bir sosyal doku oluşturulmuş, “*Akla yar, nefse düşman olan faziletli er kişi*”ler yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Bu bildiri de Anadolu kültür ve medeniyet tarihi içinde, önemli bir yaygın eğitim kurumu olarak önemli işlevler üstlenmiş olan Alevi/Bektaşî öğretisinde insan-ı kamil anlayışı ve ahlak gelişimi ele alınmıştır. Bu konuda alan yazın taraması yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Alevilik/Bektaşilik, İnsan-ı Kamil, Ahlak; İkrar, Düşkün, Mürşit.

---

* Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1. GİRİŞ

Anadolu'nun Türkleşmesinin ve İslamlaşmasının en yoğun olarak yaşan-dığı dönem XII. ve XIII. yüzyıllardır. Bu dönem Anadolu halklarının İslam anlayışları üzerinde Tasavvufi zümreler etkili olmuştur. Türklerin XI. Yüzyıldan itibaren kitleler halinde Anadolu'ya yönelmeleri ile birlikte özellikle XIII. yüzyılda Yesevî dervişleri Anadolu'da etkin bir konuma gelmişlerdir. Anadolu'daki bu ilk sufi önder ve teşkilâtlar (Bektâşîler, Torlaklar, Edhemîler, Abdallar, Camîler) Ahmed Yesevî'ye büyük bir hürmet ve saygı gösterip kendilerini ona bağlı olarak gösterirler. Hacı Bektaş Veli'nin feyz aldığı ilk şahsiyet de Ahmet Yesevî'dir. Bu bağlamda Türkistan'dan getirdikleri sevgi ve hoşgörü ikliminden beslenmiş İslâm anlayışı ile kısa sürede Anadolu'nun yerli halkının da sevgi ve güvenini kazanmışlardır (Banarlı, 1985:285). İlk çağlardan buyana, Anadolu toprakları üzerinde farklı zaman dilimlerinde yaşamış topluluklar maddi ve manevi olarak izler bırakmışlar ki bunlardan biride Aleviler ve onların inancı olan Aleviliktir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Türk Milleti'nin sosyo-kültürel tarihi içerisinde Alevi/Bektaşî anlayışının önemli bir yeri vardır. Birçok alanda bir takım uygulama, tören ve inanışlarla halen kendini göstermektedir. Bireysel bağlamda ise, kendisiyle ve içinde yaşadığı toplumla barışık ve uyumlu, yetenekli, mesleki ve sosyal becerileri gelişmiş, sosyal kuralları ve değerleri öğrenmiş, davranışlarında ölçülü hareket eden, sağlam karakterli ve sağlam kişilikli bireyler bu kurumlar vasıtasıyla topluma kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Anadolu'da Türk kültür ve medeniyetinde tarihi bir fonksiyonu olan Alevilik/Bektaşîlik öğretisi insan-ı kamil anlayışı ve bireyin ahlak gelişimi birey-toplum bağlamında ele alınmıştır.

3. ÇALIŞMANIN METODU

Bu çalışmada alan yazın taraması yapılmıştır.

4. ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL TEMELLERİ

4.1. Alevilik

Alevilik; törenleri, kültürel değerleri, normları, sosyal ilişki biçimleri ve bir bütün olarak yaratıcıyı, doğayı ve insanı algılama biçimleri özgün olduğu için merak edilen; başta sosyolojik, siyasi, ekonomik olmak üzere çeşitli boyutları olan; farklı toplumlarda sıkça tartışılan, hakkında araştırmalar yapılan konulardan biridir. Alevilik inancının yapılaşmasını sağlayan ana öğeler ise, “Sözlü kültür, Deyiş, Yedi Ulu Ozan, Gülbang, Seyyid, Talip, Zakir ve Kültür Motifi”dir.

Aleviliğin ne olduğu ve Alevilerin kim olduğu sorularına birbirinden farklı cevaplar verilmekte ve Alevilikle ilişkili olan “Şii, Işık, Mülhid, Kızılbaş, Torlak, Rafizi, Bektaşî ve Caferî” gibi kavramlarda farklı şekillerde tanımlanmıştır. (Yazıcı, 2011:50). Genel kanı, aslı Arapça olan, Farsça ve Osmanlı Türkçesinde de kullanılan Alevi kelimesinin çoğulunun “Aleviyye”, “Aleviy-yun” şeklinde olduğu, kaynaklarda ise bu kelimenin çoğullukla; 1. Ali soyundan gelenler. 2. Ali’ye mensup olanlar. 3. Ali’ye ait. 4. Ali yanlısı anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (Savaşır, 2006; akt: Yazıcı, 2011:55). Alevi kelimesinin İslam coğrafyasında en çok kullanılan anlamı “*Ali soyundan gelenler*”dir.

Alevilik değişik yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Kaya’ya (2006) göre Alevilik, “*Hız. Ali’nin soyundan gelip, de onun tasavvufi yolunu izleyenler ile onun soyundan gelen Seyyid Şerif Hâcegan kollarından olan herhangi bir müşide ikrar verip bağlananlar*”; Şahin’e (1995) göre, “*Hız. Ali ile ilgili bir kavram olup, bu kavram Ali’nin yolundan gitmeyi, Ali gibi düşünmeyi ve Ali gibi yaşamaya çalışmak*”; Balkız’a (1992) göre, “*bir inanç sistemi olmaktan çok, bir yaşam biçimi*”; Şener’e (1993) göre, “*yaşam biçimi, kültür olayı, kimlik, toplumsal bir akım, hayat felsefesi*”dir (Akt: Yazıcı, 2011: 96-97). Türkiye dışında da Şia ve Şii terimleriyle adlandırılmaktadır. Aleviliğin ana dayanağı Ehl-i Beyte ve Ehl-i Beyt soyundan gelenlere duyulan sevgi ve bağlılıktır. Geleneksel Aleviliğin bakış açısı, “*Muhammed-Ali yolunu*” temsil etmekte, başka bir ifade ile İslam dininin “*kendisi*” yani “*özü*” nü oluşturmaktadır. Alevilik, yönü pratik hayata dönük olan aktif ve sosyal bir inanç sistemidir. Aleviliğin bir din olduğuna ilişkin görüşler alevi yazar ve aydınlar tarafından ilgi görmemiştir.

Alevilik, pek çok kişinin yaptığı gibi tek kaynak ve bakış açısının bir sonucu olarak; bir yaşam biçimi, kültür, hayat felsefesi, kültür birikimi, bir dünya görüşü, felsefi görüş ve düşünüş, Anadolu uygarlığının ürünü olan bir inanç odağı ve yaşam anlayışı, özgün bir inanç, heterodoks (farklı düşünce) İslâm için bir inanç birimi, Halk İslâmlığı, İslâm’ın özü gibi birbirinden çok farklı içeriklerle de tanımlanmaktadır. Alevilere göre Alevilik; “*Allah’ın aynı nurdan yarattığı, birine nübüvvet (peygamberlik), diğerine ise velayet (ileri derecede Allah’a dost olmak) verdiği Muhammed-Ali’nin kurduğu, iç içe geçmiş sır niteliğindeki bilgilerin şekillendirdiği bir inanç sistemi*”dir.

Alevi davranışlarını düzenleyen kuralların birçoğu yöresel farklılıklar göstermektedir. Bu ilkelerin çoğu sembolik olarak güçlü bağlantılara sahiptir. Bireylere olmazsa olmazları dayatır ve içinde; sayı gibi, sır gibi, edep-ahlak gibi inançla harmanlanmış güçlü öğeleri barındırmaktadır. Alevilik İslam dininin özüdür; manasıdır. Alevilik, İslam içinde insanidir, aklidir, ahlakidir. Hız. Ali inancının, Kur’an ayetlerinin yorumudur. Alevilik bir iç dünya olayıdır, hissederek yaşamaktır, insan

olan her şeyi özünde duymaktır. Alevi-Bektaşî kendini her anlamda yetiştirmiş, kâmil insan demektir. Alevilik, dış yüzünden halka ve iç yüzünden Hakk'a bakan bir inançtır. Kur'an'ın gerçek manasına vakıftır ve tüm mevcudatın Hakk'ın kendi öz varlığından ibaret olduğuna inanır ve bilir. Alevilik, İslam içerisinde doğmuştur. Bu nedenlerden dolayı, Alevilik İslam'ın içindedir ve bir tasavvuf yoludur (Kaya, 2006:51; Eröz, 1977:148). Alevi şeriatı, "Kutsal köken" in bir yansıması ya da "tanrısal öz"ün görünüşe çıkmış biçimi olarak algılanan görünür nesnel bir dünyaya dayanır. Alevilik, Türk kültürünün Ehl-i Beyt sevgisi ile harmanlanması sonucu ortaya çıkan, İslam'ın inanca dair temel ilkelerine ters düşmeyecek biçimde şekillenen bir yorumdur. Aleviler Allah'a, ahret gününe, Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna ve Kur'an'a inanmaktadırlar (Aytaş, 2010:12).

4.2. Bektaşilik

Bektaşilik; adını 13. yüzyıl Anadolusunun İslâmlaştırılması sürecinde etkin bir şekilde faaliyet gösteren ve Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretilerinin Anadolu'daki uygulayıcısı konumunda olan büyük Türk mutasavvıfı Haydarî Şeyhi Hacı Bektaş-ı Veli'den alan, daha sonra ise 14. ve 15. yüzyıllarda Azer-baycan ve Anadolu'da yaygınlaşan, 16. yüzyılın başlarında Balım Sultan tara-fından kurumsallaştırılan, On İki İmam esasına yönelik sufi/tasavvufî Tarikâtın adıdır. Bektaşilik, eski Türk kültürünü ve Anadolu inançlarının bazı olumlu-luklarını da alarak süreç içerisinde gelişmesini tamamladı.

Bektaşî geleneğine göre, Hacı Bektaş'ın (ö669/1270) soyu, Hz. Ali'ye dayanmaktadır (Çetinkaya, 2009:61). Bektaşiliğin Hacı Bektaş Veli tarafından kurulduğuna dair inanılan bir tarikat olduğu söylene de, Bektaşiliğin, Babai hareketinin bir araya topladığı heterodoks sufi tarikatlarından biri olan Haydarilik içerisinde, 14. yüzyıl Rum Abdallarından Abdal Musa tarafından Hacı Bektaş Veli kültü etrafında geliştirilmiş ve 16. yüzyıl başında Balım Sultan tarafından bağımsızlaştırılıp değişik bir organizasyonla, bir tarikat olarak tarih sahnesine çıkarılmış olduğu kabul edilmektedir (Fıglalı, 1996).

Literatürdeki mevcut bilgiler bugünkü Bektaşiliğin 14. asrın başlarında sistemleştirilerek Balım Sultan tarafından kurulduğunu göstermektedir Balım Sultan'ın 1501'de II. Beyazıt tarafından Hacı Bektaş Zaviyesinin Şeyhliğine getirilmesi, Bektaşiliğin oluşumunda sosyal ve siyasi dinamiklerin ne derece etkin olduğunu göstermektedir (Arabacı, 2009:29; Eröz, 1977:52-60). Araştırmacılar, Hünkar'ın İslam anlayışının, "*kuru zühd anlayışı yerine, sufi cezp edici*" bir karakter taşıdığını söylemektedirler. Hünkar'a göre, kul için önemli olan Hakk'a ulaşmaktır. Bunun için kulun kırk makamdan geçmesi gerektiğini söyler. Kul ancak bu surette Hakk'a dost olabilir (Zaman gazetesi, 15.08.2013). Hünkar, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslam-

laşması sürecinde önemli bir rolü olan manevi bir toplum önderidir. Etkileri yüzyıllar boyunca geniş toplum kesimleri üzerinde hissedilmiştir.

4.3. Alevi/Bektaşî İnanç Sisteminde Toplumsal Ritüeller

Alevi/Bektaşî inanç sistemi, yaşandığı toplumsal mekânı ve ilişkileri düzenlerken bazı kuralları kendine referans almıştır. İnanç eksenli bu kurallar ahlak, örf, adet, gelenek ve göreneklerin inanç ile harmanlandığı kurallar silsilesidir. Bu kuralların yaşandığı sosyo-kültürel mekâna dâhil olmasıyla, kişi için bağlayıcılık da başlar. Teolojik muhtevadan beslenen bu kurumlar, güçlü inançsal kodlarıyla bireyleri kendine bağlamış, davranışlarını kontrol etmiş, sistem dışı davrananlara ise yaptırım uygulamıştır (Demir, 2012:30).

Bireyin Alevi toplumunun üyesi olabilmesi için bir sözleşmeye boyun eğmesi, Alevi kültürel kodlarınca yola girmesi yani ikrar vermesi (yola girmek için bireyin verdiği söz) gerekir. İkrar (tasdik-kabul); bireyin belli bir yaşa geldiğinde; başka bir deyişle hem fizyolojik (bedensel) hem de zihinsel (akıl) anlamda olgunlaştığı (bireyin davranışlarını kontrol edip, sorumluluklarını ala-bilmesi) anda gerçekleşir. İkrar ile normların geçerliliği başlar, birey cezai ve hukuki sorumluluk altına girip (bağlayıcılık) hukuksal özne konumuna yükselir. “Eğer bir Alevi can ikrar vermemişse, görgüden geçmemişse o işlediği suçtan ötürü düşkün sayılmaz. Çünkü görgüden geçenler Mansur darında Hak didarında, erenler meydanında, yemin içerler. Ancak, yeminlerini bozup kötü yola saparlarsa düşkün kabul edilirler (Rençber, 2010).

İkrar verme, söz/and içme, ikrar ceminde alınır. Talipler açısından metanetli bir süreç olan ikrar; “*yola girmek, erkânla tanışmak isteyen talibin dileğini bir rehber açması*”dır. Rehber ona yol ile ilgili gerekli bilgileri verir; yola nasıl gireceğini anlatır. Sosyalleşme aşamasından sonra rehber durumu Pir ile paylaşır. Benzer şekilde Pir de yola girmek isteyen bireye ikrar vermenin sorumluluklarını ve yükümlülüklerini birçok kez anlatır ve uyarır. Belli bir süre can beklenip gözlenir, gerekli koşulları sağladığına kanaat getirilirse ikrara çağrılır. İkrar vererek yola girmek isteyen birey, çocukların, küskünlerin ve düşkünlerin giremediği ikrar cemine katılır. İkrar verme yılda bir kez yapılan Ayin-i Cem töreninde olur. Yılda bir gelip töreni yöneten dedeye söz verilir. İkrar veren kişi, tarikata girişini kutlamak ve sözünü yerine getireceğini bildirmek için kurban keser ki bu kurbana “ikrar kurbanı” denir. İkrar sürecinde değişik ritüeller uygulanmaktadır. Bunlardan bir tanesi, bele bağlanan yünden erülme-tiğ-bend denilen kuşağa üç düğüm vurulmasıdır. Bu düğümlerin hem dinsel hem de toplumsal anlamı vardır. Dinsel olarak, üçlere (Allah-Muhammed-Ali), toplumsal olarak da, kurallara (Eline-beline-diline sahip ol) vurgu yapmaktadır.

Bir diğer ritüel (dinsel tören-kutlama) ise, metaforik (mecazi) düzeyde, yola girecek bireylerin ip bağlanarak rehber tarafından Pir'in önüne getirilmesidir. Bunun anlamı ise, talibin, denetleyicilik gücü yüksek bir toplumsal sözleşmeye ve nefsinin tırpanlayan bir toplumsal ilişkiler sistemine gireceğini ifade etmektedir (Demir, 2012:233-234). İkrar verilmeye kadar bireylerin hukuki sorumlulukları yoktur. Bağlayıcılık ikrar gerçekleştiikten sonra başlamaktadır. Böylece birey, ikrar ile dinsel ve toplumsal boyutları güçlü bir anlamlandırma sistemine eklenmiş ve "kâmil insan" olma sürecine girmiştir. Bu süreçte yapacağı en küçük hata yaptırımları da beraberinde getirmektedir. Kapıların rahat açılması, makamların kolay geçilmesi, ikrarda bireyin verdiği sözü tutması ile mümkün olmaktadır. Alevilik/Bektaşilik müntesiplerine kuvvetli bir "biz duygusu" kazandırmıştır. İnancın bir parçası olarak da kabul edilen "*duygudaşlık*", Alevilerdeki kuvvetli biz duygusunun en temel dinamiğidir (Yazıcı,2011:131-135).

4.4. Bektaşiliğin İnsan-ı Kamil (Kamil İnsan) Anlayışı

Kâmil kelimesi, bir insanın insan olarak kazanabileceği tüm mükemmel özellikleri bünyesinde barındırmasıyla ortaya çıkan eşsiz hâli ifade eder. İnsan-ı Kâmil ifadesi ile insanın ağırbaşlı, eşsiz ve eksiksiz olduğu belirtilmiş ve en önemlisi manevi manada yüksek bir derecede olduğu ifade edilmek istenmiştir. Tasavvufta çokça zikredilen kâmil kelimesi, insanın tasavvufu tam mânâsıyla yaşamasıyla ortaya çıkan eşsiz, dünya üzeri hâli ifade eder. Diğer bir tanımda ise insan-ı kamil, tasavvufta bir insanın ulaşabileceği en üst makamdır. Kendisini, ruhunu tamamen tanıyan, cismani aşktan ebedi aşka geçmiş kişidir. Sadece okumakla varılamayan bir makamdır. İnsanın kendisini tanıması gerekir, bu yüzden değil midir ki, kendisini en iyi bilen insan, en başarılı insandır.

Tasavvuf kültürünün en önemli temsilcilerinden biri olan Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik içinde varlıklar arasında insan, insanlar arasında da insan-ı kâmil önemli bir konuma sahiptir. Bektaşî öğretisine göre; insan, yaratıcıya başta olmak üzere, canlı cansız tüm varlıklara karşı hoşgörülü, sorumlu, Allah'a inanan, ibadet yükümlülüğü olan, sosyal bir varlıktır. Hacı Bektaş Veli'nin insan merkezli düşünce sisteminin kaynağı Kur'an ayetleri ve Hz. Muhammed'in hadisleridir. Bektaşî anlayışına göre insan konuşan bir kitaptır. Hacı Bektaş Veli'nin hayat felsefesi ve yaşam anlayışı; insan sevgisine, hoşgörüyeye, kadın-erkek eşitliğine, her türlü ayrımcılığa karşı olmayı ilke edinen ve tabiata saygılı bir yaşam biçimidir. Açtığı mütevazı dergâhta tüm insanları kucaklar, 72 milleti bir görüp aydınlatmaya çalışmıştır. Onun yaşamı tüm insanlara örnek teşkil edecek güzelliكتedir. O; barışı, kardeşliği, insan sevgisini esas almıştır. İnsanlığa karşı sınırsız sevgi ve hoşgörüyeye sahiptir. Öğretisinde, "*bilimden gidilmeyen yol karanlıktır*" diyerek çocukların iyi eğitilmeleri

gerektiğini öğütlemiştir (Kaya, 2006:179). İnsanı; “*bilen, çalışan, inanan*” bir varlık olarak ele almıştır (Yıldız, 2009:109).

Her insanın kendini huzur ve güvende hissetmesi için gerekli olan duygu; sevgi, adalet ve hoşgördür. Hacı Bektaş Veli öğütlerinde hep bunları dile getirmiştir. “*İncinsen de incitme*”, “*marifet ehlinin ilk makamı edeptir*”, “*nefsi-ne ağır geleni kimseye tatbik etme*”, “*hiçbir milleti ve insanı ayıplama, hor görme, küçük görme*”, “*düşmanın dahi insan olduğunu unutma*”, “*hatır kal-sın ama yol kalma-sın*” vb. gibi söylemleriyle din, dil, ırk ayrımı yapmadan bütün insanlığı kucaklayan hoşgörüsü ile yüzyılların ötesinden bugüne ve geleceğe seslenen felsefesiyle her daim öğütlerde bulunmuştur. O, tesiri ve düşünceleri ile evrenselleşerek bir gönül insanı olmuştur (Çetinkaya, 2009:59). Günümüzde de halen gönüllerdeki yerini korumaktadır.

Hacı Bektaş Veli düşüncesinin ulaştığı son nokta, Allah’ın kendisini akıl, bilgi ve gönül ile donattığı insandır. Gönül insanı olan kâmil insan, her şeyden önce, iç dünyası kirlerden arınmış insandır. Ona göre Allah’a ulaşmanın yolu, “*dört kapı kırk makamı*” yaşayarak ulaşılır. Bu süreç, insan olma sürecidir. Bu insanın vardığı son aşama ise “*insan-ı kâmil*” aşamasıdır. Ona göre, Hak, evini ve gönülünü temiz tutana mihman olmaktadır (Bal, 2009:187).

Alevilik-Bektaşilik inancında kâmil insan, artık “*var oluş ötesi*” bir varlık durumuna gelmiş demektir. İnsan-ı kâmil olmak için de, “Can” denen bostanı marifet suyu ile beslemeli. Tövbe kökünü istiğfar yaprağı ile karıştırıp tevhit tokmağı ile gönül havanında iyice dövecek, sabır tenceresinde gözyaşı ile yoğuracak, aşk ateşi ile pişirip, kanaat kaşığı ile yiyecek” insana insan denmektedir (Tur, 2002). İnsanda bir beden bir de mana vardır. Mana akıldan çıkar, bu nedenle de insan, aklını, “*akl-ı cüz*’den, “*akl-ı kül’e*” erdirmelidir ki manası kemale gelsin. Bunun için yalnızca ilim kâfi değildir, ilim yanında irfaniyet de gereklidir. Asıl olan, insan-ı kâmil’dir; Âlem onun tafsilatıdır. Kamil insan, dışa ait olaylarla içe ait olaylar, yani zahir ve Batın olaylarını ayrı ayrı görmez. O, her iki olayın tam ortasında bulunur. Ve her ikisine de aynı derece de önem verir. Her iki âleme ait işleri kesinlikle birbirine karıştırmaz, birini diğerinden üstün görmez, birinin hakkını diğerine geçirtmez (Kaya, 2006:311).

Nefisini terbiye edebilmek ve kendi öz benliğini öğrenebilmek için Yunus Emre, Taptuk Emre’nin Dergahında senelerce odun taşımıştır. Söylendiğine göre, “*Dergâha odunun eğrisi dahi giremez*” diyerek, odunların dahi düzgünlerini taşımıştır. Görüldüğü gibi bilgi almak için bir emek gerek, bu işi yaparken de doğruluk gerek. Işık felsefesi ve Dört Kapı Kırk Makam öğretisiyle kurtuluşa taşınan, yani “*kamil insan*” durumuna yükselen insan, artık kendini toplum hizmetine adayacak ve

kamil toplum projesinin gerçekleşmesi için bütün gücüyle çalışacaktır (Korkmaz, 2005:52-59).

Halk ozanları da; Sen Hakk'ı yabanda arama/ Kalbini pak eyle hak sana yakın / İnsana hor bakma gözünü sakın / Cümlesin insanda bulduk erenler .... demişlerdir.

İmdi ey sofı, ey mü'min, mutluluk bulayım dersin özünü toprağa indirmen gerek. Bunun için;

“Yumuşak sözlü ol

Özverili ol,

Evveli ahiri fark et,

Soysuzluk etme,

Her zaman Tanrı'nın sözlerini dilinden düşürme,

Toplumsal uysal insan ol”.

İmdi insanı yolda tutan üç öge vardır:

“Hayadır, Edeptir ve Gönül”dür

Üç nesne kişinin gönlünü aydınlatır:

“Hakikat ilmini okumak, Tarikat ilmini okumak, Marifet ilmini okumak”

Üç nesne gönlü perişan eder:

“Kötü yoldaş, kötü komşu, kötü avrat”.

İnsanda üç türlü ahlak vardır:

Bunlardan her daim uzak durmalısın. “Bühtan (iftira), gaflet ve iste-mezlik”.

Üç nesne kişiyi doğru yoldan çıkarır:

Bunlar zararlıdır. “Vara yok demek, kezzaplık (yalancılık) ve gönül incitmek.

Varılması gereken dört nesne vardır:

“Şeriat, Tarikat, Marifet, Sırr-ı hakikat (Bozkurt, 2005).

4.5. Hacı Bektaş Veli'nin Temel İnsani Değerlere Vurgu Yapması

Hacı Bektaş Veli'nin, temel öğretilerinin başında insanı insan yapan değerler gelir. Sık sık hıstan, cimrilikten, düşmanlıktan, hainlikten, kıskançlıktan arınılması; kötü işlerden pişmanlık duyulması ve tevazu sahibi olunmasının önemini vurgulamaktadır. Yine Hacı Bektaş Veli marifet makamları olarak zikrettiği maddelerde, birinci makamı edep; ikinci makamı kaygı; üçüncü makamı perhizarlık; dördüncü makamı sabır; beşinci makamı utanmak; altıncı makamı cömertlik; yedinci makamı ilim; sekizinci makamı tevazu; dokuzuncu makamı marifet ve onucu makamı ise kendini bilmektir. Ona göre, “kendisini temizlemeyen başkalarını da temizleyemez. Yıkayıcı temiz olmayınca yıkadığı nasıl temiz olur. İnsanın pis olmasının sebebi, içinde şeytana ait fiili bulundurmasıdır. İçinde kin, haset, cimrilik, tamahkârlık, öfke, gıybet, kahkaha, maskaralık ve bunca şeytana ait fiili olduğu halde suyla yıkanıp, nasıl temizleneceksin. Bu sekiz nesneden birisi bir kişide olsa, yaptığı bütün ibadetler boşa gider. Ve eğer bu sekiz nesnenin hepsi birden bir kişide olsa o kimse mutlaka şeytandır(Coşan, Yılmaz, 2007; akt: Kozan, 2009:17-20; Bal, 2009: 178-180).

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'ye göre, “kibrin kaynağı şeytan, alçakgönüllülüğün kaynağı ise Rahmandır. Cimriliğin aslı şeytan, cömertliğin aslı ise rahmandır” demektedir. Büyük Veli misafirperverlik üzerinde de durarak, insan gönlünü incitmenin sakıncalarını ve komşu hakkının önemini her daim vurgulamıştır. Haksızlık ve zulüm yapanları sohbetlerinde ikaz etmiş küskünlerin barışmasını ve helalleşmesini toplumsal bir prensip haline getirmiştir. Tembellik ve miskinliği yererek, tasavvufun inceliklerini cemiyet içinde işlemiştir. Haramdan sakınmayı, gönül ve niyet temizliğini her daim vurgulamıştır(Çubukçu, 1987:213-214; akt: Çetinkaya: 2009:63-64).

“*Edep ile gir irfan ile çık*” diyerek, ahlaklı olmanın faziletine önem vermiştir. Ben merkezli bir dünya algısının sembolleştirilmiş ifadesi olan nefsin amacı; kibirlenmek için mal-mülk biriktirme, makam ve mevki ile başkalarına gösteriş yapma eğilimindedir. Bu nedenle, başkalarına karşı sürekli haset duygusunu harekete geçirir. Öfkelenmek, kavga etmek, düşmanlık etmek, nefsin ona esir olan insana yaşattığı duygu ve davranışlardır (Eğri, 2009:330).

İnsanlar arasındaki iletişim sorunlarına yol açan başlıca davranışlar; gıybet etmek, kahkaha ile gülmek, aşırı şaka yapmaktır. Nefsini terbiye eden insan “edepli” davranışlarıyla ön plana çıkar. Edepli olma; eline-beline-diline sahip olarak kötü hal ve hareketlerden uzak durmaktır. Diğer yandan edepli olmanın kendine yüklediği sorumlulukları yerine getirir. Kendisini insanların mutluluğuna adan, bunun için her türlü özveriye katlanmaya hazırdır. Kişinin mutluluğa ulaşabilmesi için yükümlü-

lüklerini “özveriyle” yerine getirmesi gerekir. Amacı, bireyin, toplumun ve tüm insanlığın mutluluğudur. Özveriden kaynaklanan doğruluk, bağlılık, sözünde durma, yardımseverlik, tutkulardan arınmışlık, gibi nitelikleri yaşama geçirmek gerekir (Kormaz, 2005:83).

4.6. Alevi/Bektaşî Üçlemesinin Psiko-Sosyal İşlevleri

Her toplumun olduğu gibi, Alevi topluluklarının da ortak temel değerleri vardır. Bunların birisi kültürel değerlerdir. Toplumun psiko-sosyal sermayesi, kültürel değerleri, dili ve dini değerleridir. Alevilikteki, nur, sır ve güruh-u naci anlayışları da, Aleviliğin psiko-sosyal sermayesi olan ortak değerlerinin kaynağı olduğu kadar, bu değerlerin yeni kuşaklara sosyalleşme sürecinde öğretilmesinde, içselleştirilmelerinde ve inancın gereği olarak kabul edilen uygulamalara katılmalarında belirleyici bir rol oynamaktadır (Yazıcı, 2011:182).

“*Eline, beline, diline hâkim ol*” belki de bu kurallardan en sık duyulandır. Bir Alevinin mutlaka uymak zorunda olduğu kuraldır. Kutsal üçlemede kendini ortaya koyan bu kural, bireyin otokontrolünü sağlama ve davranışlarına rehber olma gibi işlevleri üstlenir. Bu kuralın ihlali birçok sapma ve suç türünün ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Bu kuralın üç ögesini ele alalım:

“**Eline sahip olmak**”: Elinle koymadığını alma (hırsızlık yapma), elini kendinden güçsüze kaldırma, ellerin iyiliğe hizmet etsin, el al el ver, el emeği alın teri, el ele el Hakk’a gibi anlamlar içermektedir.

“**Diline sahip olmak**”: Görüp duyup bilmediğini (yalan) söyleme, bildiğini ehlinden esirgeme, tatlı dilli muhabbetli ol gibi anlamlar içermektedir. Dil de el kadar önemlidir. İnsan diliyle başkalarının gönlünü kırabilmekte ve yalan söyleyebilmektedir.

“**Beline sahip olmak**”: Egoist bencil duygulara sahip olmamayı, her türlü ilişkinin sevgiye dayanmasını, her önüne gelene eğilme(me), dik durma gibi anlamlar içerir. Bel’e sahip olmak insanın hayvani duygularını engeller.

Bir diğer önemli kural ise, “*Dört kapı, kırk makam*”dır. İçinde 40 makamın bulunduğu dört kapı (Yıldız (2002; akt: Demir, 2012:234-235; www.gencaleviler-harekati.) tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“**Şeriat kapısı**”, her canın uyması zorunlu olan kuralları içermekte (asıldır).

“**Tarikat kapısı**”, eğitmeyi ve öğrenmeyi yeğler (isteğe bağlıdır).

“*Marifet kapısı*”, iç hesaplaşmayı yeğler. (analizdir).

“*Hakikat kapısı*”, Tanrı’yı kendi özünde bulma makamıdır (sentezdir). Her kapıda bulunan on makam ile nefsin törpülenmesi kastedilir. Törpülenen nefis ise başkalarına zarar vermez. Bir diğer tamamlayıcı kural ise üç sünnet, 7 farzdır.

Üç sünnetle kastedilen;

1-Kelime-i şahadeti dilinden düşürmemek

2-Düşmanlık, kin ve buğuz tutup kimseye düşmanlık beslememek ve kendi nefesine dilediğini halka da dilemek

3-Münakaşa edip, gönül kırmamak, gıybet etmemek ve kimseye iftira etmemek.

Yedi farz ile kastedilen,

1-Sır saklamak

2-Birlikte oturmak ve hak kelamı dinlemek

3-Hakkına ve yeminine sadık kalmak, bir günaha tövbe etmek özür dilemek ve yalan söylemeyip, yalan yere yemin etmemek.

4-Edepli (ahlaklı) olmak.

5-Yolun kurallarına uyup riayet etmek

6-Mürşit, Pir, Rehber haklarını vermek

7-Musahip olmak ve gönülleri birlemek (Aslanoğlu, 1999; akt: Demir, 2012: 235).

Samimiyet, yani kabul ve teslimiyet, Allah’ın ve kutsalların sahip olduğu gücün tasavvuru ile oluşan kolektif şuurun birey düzeyindeki algılamasını yansıtır. Samimiyetin düzeyi kişinin inancın gereklerini yerine getirmedeki titizliği, toplu olarak yapılan törenlere katılması ve verdiği niyazların, yaptığı ikramların, kestiği kurbanların sıklığı ve niteliği ile değerlendirilir. Samimiyet, birey-inanç, birey toplum ilişkisinde en belirleyici kriter niteliğindedir (Öztelli, 1974: akt. Eröz, 1977: 172).

4.7. Alevi/Bektaşî Nefesleri

Alevi deyişleri, yaşama zevki, kötülüğe karşı direnme, iyiye, doğruya ve güzele yönelme, temalarla birleşmiştir. Âşıklar bağlı bulundukları geleneği ve halk kültürünün bütün değerlerini şiirlerinde anlatarak Türk kültürünün ortak bir yaşam ve değerler bütünü olmasına çağlar boyu hizmet etmiştir. Âşıklar şiirlerinde toplumsal, tarihsel, bireysel olgu ve durumlar karşısında halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri bakımından Türk kültürünün korunmasında kültür taşıyıcıları olarak görev yapmaktadırlar. Âşıklar dışa dönüktür, siyasal ve toplumsal olaylara karşı duyarlıdır. Onlar tanık olduğu, yaşadığı ve duyduğu olumsuz durumları yargılar, eleştirir. Toplum bilinci ile âşık şiiri iç içedir. Âşık, toplumun yaşamakta olduğu serüveni sorgulayıp anlamaya çalışarak Türk insanını her boyutuyla kavrayıp aydınlatma çabasıyla Türk kültürünün belirleyici dinamiklerinden birisi olmuştur. Âşıklar seslendikleri kitlenin önündedirler. Onlar destanlarında devletin birliği, beraberliğini işleyerek devletin bekasının önemini anlatırlar, insanlığı sevgi ve kardeşlik, insanlık gibi ortak değerlerde birleştirirler (Emre, 2013, 60-61).

Alevi büyüklerinden Pir Sultan Abdal'ın deyişleri de, bütün Alevi topluluklarının sesi hükmündedir. Alevi cemaatlerinin maşeri vicdanına ait bir belirtidir.

Pir Sultan Abdal'dan ölüm, hesap günü ile ilgili bir nefesi:

“Meyil verme nasa, murdar olursun / Dünya kadar malın olsa ne fayda

Tutulur dilin söylemez olursun/ Bülbül gibi dilin olsa ne fayda

Bir gün olur çıkarırlar evinden / Allah'ın ismini koyma dilinden

Kurtulamazsın Azrail'in elinden / Dünya kadar fendin olsa ne fayda

Yalan söyler, kov gıybette sözün var / Güvenir gezersin oğlun kızın var

Şunda senin üç beş arşın bezin var / Dünya kadar malın olsa ne fayda

Yalan söyler kov gıybetten geçmezsin / Yersin haram, helal geçmezsin

Kesilir nefesin suda içmezsin / Akan çaylar senin olsa ne fayda

Pir Sultan'ım bunu böyle vird etti / Vardı bir mürşitten el etek tuttu

Mürşidin ağırlayan Hakk'ı yetti / Tutulmaz nasihatim, söylesem ne fayda”.

Toplumun bireyden beklentilerini Pir Sultan Abdal bir nefesinde şiir diliyle şöyle dile getirmektedir:

”Şecaatin varsa kalbinde sakla / Nasihatim dinle sakın gururdan
Bir işin önünde sonunu yokla / Nasihatim dinle sakın gururdan
Hünerin var ise yerini devşir / Biz söz söyleyicek kalbinde pişir
Ululanmak bir Mevla’ya yakışır / Nasihatim dinle sakın gururdan
Hatırın yıkarlar hatır yıkınca / Gözyaşı yenilmez taşup akınca
El elden üstündür arşa erince / Nasihatim dinle sakın gururdan
Oku asılanın yayı yasılır / Gaziler kılıcı arşa asılır
Gurur ile kahramanlar basılır / Nasihatim dinle sakın gururdan
Pir Sultan’ım ulular izini izle /Kemliği terk edüp eyiliği gizle

Hasmın karıncaysa merdane gözle / Nasihatim dinle sakın gururdan (Ergun, 1994; akt: Yazıcı, 2011:454; Öztelli, 1974; akt: Eröz, 1977:163). Alevi şairleri ve ozanları ellerinde sazı ile halka Alevilik/Bektaşilik geleneğine uygun sanat eserleri icra etmişlerdir. Alevi/Bektaşî deyişleri, gülbangları, nefesleri bireylerin sosyalleşmelerinde ve kişilik kazanmalarında önemli katkıları olmuştur.

4. SONUÇ

Alevilik geleneği, İslam dininden almış olduğu değer ve motiflerin yanında, geleneksel yönünün, daha çok eski Türk kültürü ve dinine dayanmakla birlikte, temel olarak “bağdaştırmacı, tasavvufî ve mehdici” üç özelliği ile ilgilidir. Alevilik, İslam içerisinden doğmasına karşın, kimi toplumsal, siyasal ve kültürel koşullardan yola çıkarak kendine özgü kültürel, inançsal ve yapısal kimliğinin oluşmasında etkili olan ana temalar yaratmıştır. Bunların çerçevesinde şekillenen düşünceler, değerler, idealler, ritüeller, ibadet biçimleri, insana, canlıya, evrene, kutsala ve Tanrısal olana bakış ve tüm bu değerlerin yarattığı heyecanla birlikte Aleviliğin ahlakını ve inancını oluşturmaktadır. Aleviliğin temel mayası tasavvufî ve mistik yaşantıya dayanır.

Bu sistemde ahreti dünyaya tercih eden münzevi bir hayat yoktur. Duygularını karmaşık felsefî yazılar yerine, yalın halk diliyle deyişlere dökmüş ve kâmil olan, dost olan, irfân sahibi olan insana kucak açmıştır. Sosyal bir varlık olan insanın kendisine, yaratıcıya ve topluma karşı olan sorumlulukları vurgulanmış ve insanın

önce kendisine yönelmesi, kendisini tanıması istenmiştir. Pir Sultan Abdal “Gelin canlar Bir Olalım” derken toplum içinde ayrılma, çatışma yerine; birleşmenin, saygılı ve hoşgörülü olmanın gereğini vurgulamaktadır. Allah-Muhammet-Ali üçlemesi ve Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisinin yolu insan ve toplum sevgisinden geçmektedir.

Hacı Bektaş Veli’nin, “*Eline, beline, diline sahip ol*” ifadesi de bu bağlamda açıklanabilir. Ancak, kendisini tanıyan ve kâinattaki yerini ve önemini bilen, toplumda örnek kabul edilen kişi “kâmil insan” seviyesine ulaşabilir. Hatayı bu durumu, “Bu yolu doğruca süreyim dersin / Evvela kendine piran gerek / Hakkın didarını göreyim dersin/Muhammet cemalli bir burhan gerek” diyerek, kişinin toplum hayatı içinde yer alırken neler yapması gerektiğini söylemektedir. Kul Himmet de bu durumu; “Şefaathimiz Muhammet Mustafa’dır / İmamımız Ali aynı vefadır / Pir elinde zehir içsem sefadır / Hüseyiniyiz, mevaliyiz, ne dersin?Yapılan bütün uygulamaların esas hedefi ahrete yöneliktir. Her tarikat, kendi üyelerinin terbiyesi ile uğraşır. Alevi İslam anlayışı, Hoca Ahmet Yesevi, Ebul Vefa, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal ve Anadolu Erenleri, Kur’an’ı en iyi yorumlayan filozof velilerin görüşlerinden ilham alarak hayat alanı bulmuştur. Anadolu’nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli fonksiyonları olmuştur(Kaya, 2006:51; Eröz, 1977:148; Arabacı, 2009).

KAYNAKÇA

ARABACI, F. (2009). “*Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*”. (2. Baskı). Ankara: Barış Platin Kitapevi.

AYTAŞ, G. (2010). “Alevilik Kavramı Etrafında Bazı tespit ve Değerlendirmeler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, s.56, S. 17-27.

BAL, H. (2009). “Hacı Bektaş Veli ve Hak Dinî Anlayışı”, *800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Nevşehir, 17-18 Ağustos, 2009, s.169-188.

BOZKURT, F. (2005). “*BUYRUK, İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*”. İstanbul: Kapı Yayınları.

ÇETİNKAYA, B. A. (2009). “Hacı Bektaş-ı Veli’de insan Felsefesi”. *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Nevşehir, 17-18 Ağustos, 2009, s.59-88.

DEMİR, M. C. (2012). “Alevi Bektaşî Hukuk Sistemi”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi (The Journal of Alevi Studies)*, 2 (3), 229-239.

EĞRİ, O. (2009). “Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilikteki Akıl, İlim ve İman İlişkisi”, *800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Nevşehir, 17-18 Ağustos, 2009, s.327-344.

ERÖZ, M. (1977). “*Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*”. İstanbul: Otağ Matbaacılık.

FIĞLALI, E. R. (1996). “*Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*”. (4. Baskı). İstanbul: Selçuk Yayınları.

GÖLPINARLI, A. (2011). “*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*”. İstanbul: Ticaret Odası Akademik Yayınları, Cilt:11, No.1-4,

KAYA, A. (2006). “*Alevilik’te Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*”. İstanbul: Can Yayınları.

KORMAZ, E. (2005). “*Ansiklopedik Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*”. (4. Baskı). İstanbul: Anahtar Yayınları Kitaplar Yayınevi.

OCAK, A. Y. (1989). “*Alevî*”. DİA. (cilt.2). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

RENÇBER, F. (2010). “40 Soruda Adıyaman’da Geleneksel Alevilik”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56, 395-407.

TUR, S. D. (2002). “*Erkanname. Aleviliğin İslamda Yeri ve Alevi Erkanı*”. İstanbul: Can Yayınları.

KOZAN, A. (2009). “Hacı Bektaş Veli Öğretisi ve XIII. Yüzyıl Anadolu İslamı Üzerindeki Etkileri”. *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Nevşehir, 17-18 Ağustos, 2009, s.11-22.

ÜZÜM, İ. (15.08.2013). “*Hacı Bektaş Veli, Tarihsel Kişiliği ve Düşünce Dünyası*”. Zaman Gazetesi.

YAMAN A. (2009). “Yesevilik-Bektaşilik Bağlantıları ve Alevi-Bektaşî Kimliğinin Oluşumunda Yeseviliğin Rolü”. *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Nevşehir, 17-18 Ağustos, 2009, s. 23-38.

YAZICI, M. (2011). “*Alevilik. Alevi Değişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi*”. İstanbul: Çıra Yayınları.

YILDIZ, H. (2009). “Hacı Bektaş Veli ile Ahi Evran İlişkisi”. *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektal Veli Sempozyumu*, Nevşehir, 17-18 Ağustos, 2009, s.109-134.

http://www.gencalevilerharekati.de/Inanc/4_kapi_40_makam, “Dört Kapı Kırk Makam”, Erişim tarihi:11.09.2013.